

չակութեան գործնական փորձառութեան մէջ էր որ Մաշտոց զգաց թարգմանաբար ուսուցանելու բոլոր գծուարութիւնները, մանաւանդ երբ Հայաստանի պէս ընդարձակ աշխարհի մը ամէն կողմերը Ս. Գրքի գիտութիւնը տարածելու հոգին էր իր միաջը դրադեցնող :

Տրամութեամբ կը պաշարուէր եւ մտայող կը տառապէր խորհելով թէ ինչպէս կարելի էր դուռն հանել համայնաբարական քարոզութիւնն որով ճշմարտ քրիստոնէական կեանքը փրկութիւնը բերեր էր հայրենիքին : Եւ անա այս հոգածութիւնն, հոգեւոր սիրոյ այս եռանդէն է որ կը ծնի Հայ ազգին գեր գեանելու « աշխարհահոգ խորհուրդ »ը, այսինքն իր երկիրը հոգացող խորհուրդը, ոչ թէ առհասարակ ամբողջ երկրին հոգ եղած խորհուրդը, ինչպէս միայ կը մեկնէ Գարագաշեան, հետեցնելով թէ « հոգն եղաւ հասարակաց մանաւանդ կղերական գառուն », չլիջով այսպէս՝ հակառակ բոլոր գիւտերու պատմութեան՝ գերբը գերբնստիք անհատին որ կը հետապնդի ու կը ննարէ, եւ հասարակութեան որ ազօտ կը նշմարէ ու կը բազմայ լոկ : Փարպեցի կրկին եւ կրկին կը յայտարարէ թէ Մաշտոցին էր « բաղձաժամանակեայ մասնութիւնն » « շնորհ հոգողութեան » , եւ թէ Մաշտոցն էր « զոր զարթոյց աստուածայինն շնորհ ի ցանկութիւնս յայս » :

Եւ երկար ատեն այս մտածութեան եւ հոգերուն մէջ գեղերելէ ետքն է որ Մաշտոց կը դիմէ յայտնելու. « Զանոնք Սահակ կաթողիկոսն, եւ կ'ընդունի անկէ հաւանութիւն, քաջալերութիւն յարատեւելու, եւ խոստում օգնելու երբ պէտք ըլլայ : Եւ ուր տարարանայր ի կարգել (ծանօթ այրութենէն) որ — յունականին — գէմ առ գէմ կարգաւ շարել գհեզեւնոյն, բերեալ առ իս ուղղեմ զայն, քանզի յայժ դիւրին է դիւս իրացդ զոր հայցես » :

Աւերմն տաւնց երկրայութեան, Մաշտոցին է մտածման յոգացումը եւ գործին նախածնունդութիւնը, եւ Սահակ կը միաբանի ու կ'աշակցի անոր, եւ կ'առաջարկէ խնդիրն իմացնել Վրաստանի թագաւորին : Գարագաշեան մէջ կը բերէ « Եպիսկոպոսներ » եւ « Ժողով Եպիսկոպոսաց » որ բնաւ գործ չեն ունեցած այս ինքորդն մէջ, « Սահակ եւ Մեսրոպ հանդերձ եպիսկոպոսոք յայտնեցին (Վրաստանուհի) զփա-

փազն վասն զի տի հայերէն զպրութեան » : Եթէ Կորիւնի « Ժողովը » եւ « խորհուրդ » բառերէն է որ կը հանէ այդ հետեւութիւնները, անշուշտ անմտազրութիւն մըն է, զի « աշխարհահոգ խորհուրդն երանելի միաբանելոցն » բնաւով եւ քիչ վերջը աւելցնելով « հանդերձ միաբան սրբովն Սահակաւ եւ Մաշտոցի » եւ « ապա ատեալ երանելի հոգաբարձուացն դասն կարծազեւան » Կորիւն կ'ակնարկէ լոկ եւ միայն երկու վախճանեայ եկեղեցականները՝ Մաշտոց եւ Սահակ :

(Շարունակելի)

Գ. ՓԱՌՆԱԿ

ՊԱՏՐՈՒԹԻՒՆ

Ճարմանի՝ Ամմանի

Հ Ր Ա Տ Ա Ր Ա Կ Ե Ց

ՁԵՆԻՔԻՒՄ ՄԱՔԱՆԻՔ

Երթայ երկու անգամ դուստր քաղաքոյին մօտ առ Ֆարմանի գաղափար, եւ Ֆարման մանկանն ապանանել է զՓօշուս ի Հրնդին. եւ հրաւան ծայ Փայրիստ մանկանն ի մեջ գիշերին ձգել զնա ի հեռու տնի :

Երթայ նա գաղափար մտիւրն գիշերով, եւ զայ մօտ առ Ֆարման մանուկն սիրով. Դըրկէ նա զՓայրիստ մանուկն փութով, Տէ՛ս որ մարդ չի տեսնու զգա առ իս գաղով :

Նայ Փօշուսն ի Հրնդին զկերպուն փոխել էր, եւ ի այն գիշերին աշու նըստեալ էր, Կամէր Ֆարման մանկան որ չար գործիւ էր, Նախանձ կայր (bul.govo) ի արտին որ զինքն յաղթել էր :

Մտա զաղջկն եկեալ ըշտապով անցնէր Ձի կարաց ճանաչել՝ զկերպուն փոխել էր, Մտեա ի հետ ելել ըզնա տեսել էր,

Որ ի Ծարձանն ի մօտ նա զընացել էր :

Ճօշան եւ պաղ երկաթ զըրհ հագել էր ,
Եւ զթուրն համայն միջօքն ածել էր ,
Եւ զկուրդըն Փօլատն ի ձեռն առել էր ,
Եկեալ ի դուռն ի մօտ աշու նստել էր :

Մընայր ի դուռն գալու զմանուկն Ծարձան ,
Որ զնա ինք հարկանէ սրբոտվըն մահուան ,
Ձի գիտէ թէ ով փորէ այլ մարդու դարան ,
Նա ինքն անկցի ի նա ընկերին փոխան :

Մանուկըն Փայրիառ ի դուռն ելանէ ,
Երթայ ըզճանփընին զամենն դիտէ(1) .
Դառնայ ի դուռն ի մօտ ըզնա տեսանէ ,
Հագած է պաղ երկաթ , թուրըն քամած է :

Ձասաց թէ զքեզ տեսայ եւ ոչ զինք հարցաւ .
Երաց թէզ ըզդրոնակն եւ ի տուն մըտաւ .
Վախեց ի իւր մըտին եւ զարհուրեցաւ ,
Բայց ոչ կարաց ասել ըզխօքն ուրացաւ :

(fol.61)Ասէ Ծարձանն ի նա՝ ըսկի մարդ Կեսա՞ր .
Կըտրինն ի յերկիւղէն բացիտուն չկարացաւ .
Ասաց՝ Ասա՛ խօսէ՛ , մանուկ Փայրիառ ,
Թէ զո՞վ տեսար որ այդպէս զարհուրեցար :

Ասէ՛ Մէկ մի տեսի անեղակերպ էր ,
Սըլեհ եւ բուռ զըրհ երկաթ հագել էր ,
Կանգնել ի դուռն ի մօտ զաղտուկ թագել էր ,
Վախեծ թէ ինչ մըտաւ նա իրք ածել էր :

Դարձաւ նա ի աղջիկն եւ պատասխան տար ,
Կամիս դու մեր կենացըն բերել խաւար ,
Անա մեր արեւուս հասանէ վըճար ,
Տեսին զքեզ եւ եկին հետ մեզ զաղտաբար :

Թէ դու ի մեր կենացս ըզմեզ հանել՝ տաս ,
Ձաւտած թէ դու աշխարհս կենդանի մընաս .
Շըրջիս ի լեւան ի գալա մօլոր ի չուրջ գաս ,
Փնտռես եւ չի գըսնուս անուանիլ դառնաս :

Ասէ՛ Հաւսար մանկանցըն սըլեհեղէք ,
Ինքն այլ հագաւ զըրհն 'ւ ասաց՝ Մի՛ վախէք .

Ելնեմ ես ի յերդէքն , լուկ(1) դուք դուռն եկէք ,
Մինչ տամ ես ձեզ զհրաման ապա դուք եկէք :

Ելնէ երդիքն ի վեր(fol.61v)եւ այլ ճանփով գայ ,
Իջնու մէջ փողոցին մանկանցըն ձայն տայ ,
Հանց որ նա չի դիտաց թէ Ծարձանն է նայ ,
Մանուկն Փայրիառ վազէ առ ինքն գայ :

Ասէ՛ Մըտէք ի տուն որ զիս չճանաչէ նայ ,
Կամ ի տանէ ելած նա հանց գիտենայ .
Յառաջ գամ անկասկած(2) հարցանեմ ըզնայ ,
Տեսնում թէ ինքն ո՞վ է որ զմեզ կու որսայ :

Յառաջ գայ պէգուճան մանուկն եւ կանգնի ,
Ասէ՛ Ո՞վ ես դու , տո՛ւր ինձ պատասխանի .
Դիտաց թէ իր զօրացն էր նա իրաւի ,
Ասաց՝ Գընա՛ , ես եմ Փօլատն ի Հընդի :

Մանուկն երբ զայն լրսեց ինքն առաջ երթայ ,
Բրոնեց չուտ ընկերացն հաւսար նա ձայն տայ ,
Երթան հաւսար ընկերքն ի վերայ նորա ,
Յաղթէ զնա եւ կապել նոցա հրաման տայ :

Ասէ՛ Առէ՛ք բերէք զդա հետ ինձիկ տուն ,
Որ զինչ օր հարցանեմ տայ ինձի բացիտուն .
Թէ վասն ի՞նչ նենգութեան չէ ելել դա թուն ,
Կամ զո՞ր մանուկ կամէր հանել արեւուն :

Բերին զնա առ մա(fol 62v)նուկն ի մօտ ի յարդու .
Ասէ՛ Կատողա՞ծ գազան եւ արիւնարբու ,
Գիտեմ չատոց արիւն ունիք վաթիւր ,
Փոխան այլոց արեան քո օրն է մահու :

Դու է՞ր ես անողորմ(3) Հա ի մարդ խըղձալ ,
Որ ըզմանկան արիւն տեսնուս քեզ հալալ ,
Չկարես յառաջ ըզքո հարկիքն ճանշալ ,
Ապա չար նենգութեամբ հետ նորա խաղալ :

Անա ըմբանեցար ի ձեռնն քաջանց ,
Այլոց զինչ կամեցար քեզ է պատրաստած .
Հոս կաս զինչ ըզգերի առջեւս եւ կանգնած .
Մատնեմ ըզքեզ ի մահ ի սուր սուսերաց :

Գնաց զթուրն եւ ի լերդըն խոցեցընէ .

(1) Ձեռ. մէջ՝ լաւ . (2) Ձեռ. մէջ՝ անխօսած :

(1) Ձեռագ. մէջ՝ անողորմ :

(1) Ձեռ. մէջ՝ զիտ .

Նա ինքն իբրեւ զառիւծ բարձրաձայն գոչէ .
 Յառաջ գայ Փայրիփառ զգըլուխն կըտրէ .
 եւ զերթը ըզչուռն կատաղած ըզնա սատակէ :

Ասէ աղջկանն՝ Արի՛, զքեզ ի տուն տանիմ .
 Մանկանցն հրաման տայ որ ի հետ երթին .
 երթան ըչտապով շուտ ի յետ դառնային .
 Խորհին թէ զինչ առնեն զայն որ ըսպանին :

Հրաման տայ չորս (fol. 62v) մանկան ի քաղաքն
 երթալ ,
 Բայց Փայրիփառ մանուկն մօտ առ ինքն կալ .
 Իւրեանց տայ շատ սակի խաղինայ եւ մալ .
 Փոխէ ղկերպն որ քաղքէն մարդ գնոքա չի
 ճանչնար :

Գիշերն պարիսպն ի վայր զնոքա իջուցէ ,
 ի յալլ քաղաք երթալ նոցա հրամայէ ,
 Բայց ոչ խիտ հեռանալ զատիւ ինքենէ
 Մինչեւ խապար եւ թուղթ(1) նոցա ուղարկէ :

Առնու ըզփայրիփառ մանուկն ի տուն գայ .
 Ասէ՛ վերո՛ւ ճարտար եւ տա՛ր ձըզէ՛ զգայ
 Հեռու տեղ անգուժման ի ճանիւսն վերայ(2) ,
 եւ թեզ զարձիւր առ իս որ մարդ չիմանայ :
 (Դարուեակերի)

ԳԻԾ ՄԸ

ՀԱՅ ԳԻՒՂԱՅՈՒ ՄՏԱՒՈՐ ՈՒ ԸՆԿԵՐԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԷՆ

Օ աւակ Հայաստանի լին ծանօթ մէկ ան-
 կան, չանկան կը համարիմ ուրուագծել Հայ
 Գիւղացու ընտանեկան — հասարակական
 ժողովներու Խոստովանիմ կանխաւ որ մեր հայ-
 րենեաց շատ մը կողմերը ճանչնալու առաւե-
 լութիւնը չունիմ, ծանօթութիւններս կը սահմա-
 նափառուին Ապահուեանց եւ Մոկաց գաւառ-
 ներու մէջ միայն, եւ, իթէ թոյլ կու տամ ինձ
 ընդհանուր առմամբ խօսիլ, անձնական այն հաս-
 տատ համոզումսն է որ միւս գաւառներու մէջ

Հայ գիւղացու ընկերական յարաբերութիւններն
 ասոնցնէն շատ չեն տարբերիր :

Յայտնի է թէ հասարակութեան մը քաղա-
 քակրեական յառաջադիմութեան մէջ ընտանե-
 կան — հասարակական ժողովները մեծ դեր ու-
 նին, կարելի է անգամ ըսել՝ իսկական հիմքն
 ու աստիճանաշարը կը կազմեն անոնց . Դադա-
 քացիներու մօտ այս դերը ճանչցուած ու գնա-
 հատուած է այն աստիճան՝ որ հոն այդ ժողով-
 ները գիտացնաբար նպատակաւոր կերպով կը
 կազմակերպուին, անոնց արդիւնքը կը հեռա-
 տեսուի ու մասնաւոր ճիշդ կը թափուի կենդա-
 նութիւն, շուք ու փայլ տալու համար անոնց :
 Գիւղացիներու մօտ այս դերը դեռ բացորոշ չէ .
 հոն՝ կենսքի ուրիշ երեւոյթներու նման, ընկե-
 րական հաւաքումները նախնական, գրեթէ բը-
 նազգական վիճակի մէջ կը մնան տակաւին,
 հետեւաբար խուլ, անշուք ու անգոյն, որոշ
 կազմակերպութեան հանգամանք չունին, պարզ
 ժամանցներ են աւելի : Անուրանալի է սակայն
 որ հոս ալ այս ժողովներն իրենց խորին պար-
 ջութեան մէջ ունին եւ յարաբերական աստի-
 ճանով կը խաղան բարեբար դեր մը ժողովուրդի
 մտաւոր եւ բարոյական զարգացմանը — քա-
 ղաքակրթութեան — մէջ, եւ, ասոր համար ալ
 մեծապէս արժանի են նկատողութեան առնուե-
 լու Գիւղացին, առհասարակ, իրեն արուած դա-
 միկ, կոշտ, կոպիտ մակերիւնքով՝ քաղաքա-
 կրթութեան հետ աննուելի եւ խորթ կը ճանչ-
 ցուի յաճախ : Յուցնելու համար այս տեսու-
 թեան հարեանցի եւ անարդար ըլլալը, պատշաճ
 կը համարիմ, առաջադրած նիւթիս սկսելէ ա-
 ռաջ, վերջիւնը քաղաքակրթութեան բուն սա-
 մանը : Ինչպէս գիտենք, քաղաքակրթութիւն
 կը նշանակէ « հասարակութիւն կազմող մարդու
 մտաւոր եւ բարոյական կարողութեանց զարգա-
 ցումը » : Արդ, քաղաքակրթութեան այս սահմա-
 նէն իսկ կը հետեւի որ ընտանեկան, հասարա-
 կական կենսքը, պարզ արգասիք մ'է մարդուս
 հոգեկան կարողութեանց, Բայց ամեն արգա-
 սիք, փոխադարձաբար, ճշգրիտ չափը կը ներ-
 կայացնէ զինք արտադրող սյուի կամ ոյծերուն
 ուրեմն ուր որ ընտանեկան, հասարակական
 կենսք կը տեսնուի ո եւ է չափով, հոն կայ նա-
 եւ աներկբայօրէն մտաւոր եւ բարոյական զար-
 ցացում մը, գէթ սաղմնային վիճակի մէջ : Այս
 եղբակցութեամբ անմիասնի է որ հիմնական
 խաբիսը քաղաքակրթութեան պատկառելի
 չէնքին՝ դրուած ու արգագործուած է գեղջկա-
 կան կայուն, ընտանեկան եւ հասարակական
 կենսքին մէջ : Եւ քաղաքակրթութիւնն իր կա-
 տարելութեան աւելի կը մերձենայ այն ժողո-
 վուրդին մէջ, որու ընկերական կենսքը համա-
 մարդկային բարձր եւ աղինը զացցումներով է՛ն
 շատը տղորուած է : Արդ կարելի է հանդէտով
 հաստատել որ Հայ գիւղացին՝ հակառակ իր մը-
 տաւոր զարգացման շատ անձուկ վիճակին, կը
 սնուցանէ եւ կը պատկերացնէ իր մէջ քաղա-
 քակրթութեան ամենաառողջ քննաձիկ տարրեր,
 սկզբունքներ :

(1) Ձեռ. մէջ՝ բուխք .

(2) Ձեռագր. մէջ՝ վերա :